हकारस्कारौ बीजमित्यलंकारः ॥ श्री निरूपयन २ निरूप

श्रीगणेशाय नमः॥ अथ सांत्रिक आविद्याविद्यातं प्रचरद्देवस्य वेदवि
धेयत्वाभावेन वेदविहितस्य श्रेयःसाधनताकत्वं लक्षणमसंभवीति धर्मप्र
माण्यभाव इदमित्यादिकाण्डवेदमंत्रकस्य विधिविधायकत्वं तस्य चेयन्नत्वं व्या
ख्याति॥ अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत विश्वदेवैः। अहं मित्राव
रुणोभा बिभर्म्यहमिंद्राग्नी अहमश्विनोभा॥ अहं सोममाहनसं बिभर्म्य
हं त्वष्टारमुत पूषणं भगमिति॥ अस्यार्थः॥ रुद्रेभिर्रुद्राकारैर्वसुभिः वकारैः
विश्वैर्देवै रादित्यैर्जगत्कौ।उ संपादकैः सूर्यैः ककारैर्यैदाम्यादिभवैर्व्रतभिः
फकारैः।उ पाञ्चभूतैः प्रपंचघटकैः कृत्वासमाध्वधानमस्तयाहं चरामि वसा
मीसर्थः। निरुक्तवर्णैः प्रपंचोऽस्य स्वर्णतामन्यमानामाश्रुतिः पुनरपि वक्ति॥उ

भेदनो

तेअश्विंद्राग्नीलकाररकारौ।उभौमित्रावरुणौउभौअश्विनौचाहंदधेधरामीत्य
र्थः।अत्रमित्रशब्देनसुखं।हिंसातोरक्षकत्वात्।प्रसन्नमुखत्वेनेनहिंसत्वा
मर्थज्ञाता।सुर्यंतइतिसायंजननीनमेतत्।।वरुणशब्देनरार्धविरुणस्याप्यमयत्वात्
आपोवैरेतइतिश्रुतेःरेतसोहार्दस्थानत्वात्।।अश्विशब्देनस्तनद्वयंलक्षितंतु
भयस्ययुगपदुलक्षितकत्वसादृश्यात्।।एवंचकामकलारूपईकारःसमुद्धृतोभ
वति।अत्रचपदांतरव्याख्यानेनायमर्थः।कथमुपपद्यतइत्यत्राह।।अत्रस्वद्रष्टु
स्यपुनःपुनःपादर्शनात्।।अथवापिअर्थोनराबोधकत्वेसकृतरामविशिष्टं
इतिचेन्न।अत्रसर्वत्रकामकलाया।अतिगोप्यत्वात्मंद्रकदुक्तिन्यायमप्यात्सर्वे
देनोद्धृतत्वात्।।उतनेनपाशौसोममहंबिभर्मि।आहनसं।हंतारंसर्वजगद्ग्रासितारं

कालेश्वर्णंबिंदुमित्यर्थः।।त्वष्टारंविश्वकर्माणंपूषणंपोषकंभगंएकारंबिभर्मि
एवंचविद्योद्धृतेति।अहमित्यंशःशिवोमायाशक्तिःकलाधुमादनौ।।अर्धचंद्रस्य
बिंदुस्थानवाल्लोमेरुरूप्यतेइतिज्ञानार्णवोक्तेः।तथाचस्वविद्यापरिणतंमेरुमंड पंकर
लस्वरूपाहमित्यर्थः।अथैतांद्रष्टांमेरुमंडलघटितांविद्यामुपदिशतदुपासकफ
लंअस्यद्रष्टोपासविद्यादेवतासतिज्ञाचाप्युद्धाराश्रुतिर्वदति।।अहंदधामीत्यर्धे
न।।अहंदधामिद्रविणंहविष्मतेसुप्राव्येयजमानायसुन्वतेइति।अहंएतेद्रविणंदे
वतायजमानायजपदानाद्याराधनंकुर्वतेहविष्मतेहोमकर्त्रेसाम्राज्यायस्कृतेनसोम
यागादिकर्त्रे।सुप्राव्ये।सुतरांसकर्षेणाअथंजाम्यवनेतरक्षिकरणविशिष्टाइष्टधनं स्थाने
वित्तंद्रविधंदेवंमानुषंचदैवलोकप्राप्तिरूपंपितृलोकप्राप्तिरूपंचदधामिएत

द्विद्याराधनमात्रेणासंपादयामीत्यर्थः। ननु विद्याराधनफलमसंभावितमेतद्द्वेषाः
कर्मजन्यं विद्याजन्यमित्याशंक्याह्यायाः परमात्माभिन्नत्वं किं स्वेश्रुतिः स्तौति सकसमा
स्यवधि। अहं रुद्रेभिरित्यादिना स्वसामर्थ्यं वक्ति॥ अहं राष्ट्री संगमनी वसूनां चिकितु
षी प्रथमा यज्ञियानां तां मा देवा व्यदधुः पुरुत्रा भूरिस्थात्रां भूर्यावेशयंती॥ मयासो
१ अन्नमत्ति यो विपश्यति यः प्राणिति य ईं शृणोत्युक्तं। अमंतवो मां त उपक्षियंति श्रुधि श्रुत
श्रद्धिवं ते वदामि॥ इति। राष्ट्री पंचस्वाभिन्नां वसूनां द्रव्याणां संगमनी प्रापयित्री
११ यज्ञियानां विश्वादीनां प्रथमा तोवेविद्ध्रुरिति श्रुतिः। प्रथमा आद्येत्यर्थः। चिकितुषी विद्य
ती ता अहमस्मि। तां मा मां भूरिस्थात्रां अनेकप्रकारेण स्थितां भूर्यावेशयंतीं अ २
नेकप्रवेशां कुर्वंतीं पुरुत्रा पुरूणि पुराणि शरीराणि जायदानुप्रवेशाद्रूपाणि वा त्री
णीति येन यज्ञमयथिवा व्यदधुः त्रीणि पुराणि दानेनायायदधुः पुराणां त्रिः त्रयं तत्तस्य त्रिपुरे

१२ त्यर्थः। देवा विश्वाद्याः पुत्रे सप्तमीविभक्तिलोपः छांदसः। आदधुः परोक्षेण आधारवंते
न जानंतं तः। तेषामपि मदाधारविषयं ज्ञानं न सम्यगस्ति। त्रिणवादिप्रयोगेन सं
चितमित्यनुसंधेयं। मया आरेधोभूतया सः सर्वं पश्यति सः जीवः अन्नमत्ति भुनक्ति
विशेषेण पश्यति प्राणिति जीवति ईं कामकलारूपां मां शृणोति श्रोत्रेन्द्रियादि वि
धिना उक्तं यथा स्यात्तथा प्रेरितः सन् श्रवणादि विषयं करोतीत्यर्थः॥ अमंतवोऽमनना
भावविशेषमभिदधाति। अमंतवः मननकुर्वाणाः मां येन मन्यंते ते उपक्षियंति समीप
स्थां मां न जानंतीत्यर्थः। अज्ञानाभिभूता भवंतीत्यध्याहारः। यद्वा आधारभूतां अंतर्या
मिनं नोपासते ते क्षीणा भवंतीति। हे श्रुधि श्रुत हे विद्वन् हे धिरादेशः छांदसः। श्रुत विद्वन्ते
तोऽश्रद्धिवं ते श्रद्धायुक्तं यथा स्यात्तथा वदामि कथयामीत्यर्थः। अन्नतादुपासना सर्व
देवताफलमाह। अहं विद्यादेवता विद्योपासकं स्वयं साक्षात्कृतामित्यमिति ज्ञानेनाकारा
अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवेभिरुत मानुषेभिः यं कामये तं तमुग्रं कृणोमि। तं ब्रह्माणं तमृषिं

नरनारायणौ कृष्णार्जुनाविति भारतोक्तेः

प्रतिश्लोकार्थं स्याह। देवेभिः उत अपि मानुषेभिः जुष्टं सेवितं कल्याणं करोमीत्यर्थः येतूने

३ पं नसेवेयुः। तेषां के कामये यं कामये तं तं पुरुषं उग्रं रुद्रं कृणोमि। तं ब्रह्माणं तमृषिं विष्णुं तं सुमेधास

रस्वन्तीं। बृहस्पतिं वा कृणोमि करोमीत्यर्थः।। रुद्रादीनां सामर्थ्यं चे मयोक्तमित्याह। अहं

रुद्राय धनुरा तनोमि। ब्रह्मद्विषे शरवे हन्तवा उ।। अहं जनाय समदं कृणोम्यहं द्यावापृ

थिवी आ विवेश।। अहं सुवे पितरमस्य मूर्धन्मम योनिरप्स्वन्तः समुद्रे। ततो वि ति

ष्ठे भुवनानि विश्वोतामूं द्यां वर्ष्मणोप स्पृशामि। अहमेव वात इव प्र वाम्यारभमाणा

भुवनानि विश्वा। परो दिवा पर एना पृथिव्यैतावती महिना सं बभूव।। ब्रह्मद्विषे ब्रह्मद्वे

षकारिणे शरवे हिंसकाय रुद्राय हिंसितुं उ इति निश्चयेनेत्यर्थः। रुद्राय धनुः सज्जं आतनो

मि आततिपाठे धामिदं समीतिश्राय तु ततः किमकारणमित्याह। जनाय लोकाय समदं सह

र्षं कृणोमि करोमीत्यर्थः। केन प्रकारेणेत्यत आह। द्यावापृथिवी भ्यादिलोकान्तरूपा आविवे

शाहं आविष्टवतीत्यर्थः। महावेशेनैव सर्वलोकानां स्थाने स्थितेत्याह। अस्य जगतः

तायत्नेः। अस्य जगतः पितरं तत्पुरुषं ब्रह्माणं मूर्धन् मस्तके सत्यलोकेऽहं सुवे प्रसुवे इति। अ

प्सु अवधिकरणे समुद्रे अन्तः मध्ये मम योनिः संबन्धिनी योनिः स्थितिकारणं विष्णुरस्तीति।

त्रिलोकेश्वरस्य ब्रह्मतारकत्वादिति वैष्णवपुराणप्रसिद्धिः। एतस्मान्मन्त्रेण रुद्रब्रह्मविष्णुब

सामर्थ्यं मद्दानं ततो रुद्रादीनां सामर्थ्यदानोत्तरं विश्वा भुवनानि सर्वाणि विश्वा

भुवनानि वितिष्ठे आश्रयामीत्यर्थः विशेषेण स्थापयामीत्यर्थः। [illegible]

उत अमुं परं अमुं परोक्षं विप्रकृष्टं द्यां अन्तरिक्षं स्वर्गं वा वर्ष्मणा स्वरूपेणोपस्पृशामीत्यर्थः

अहं देवतात्वेन वात इव वायुरिवेत्यर्थः। ब्रह्मादिभिरारभमाणा विश्वा भुवनानि उत्पा

मानानि। सर्वभुवनानीत्यर्थः।। प्रवामि सर्वजगत्कर्षणात्मकाभिर्वामीत्यर्थः। एना एतस्मा

दिवा सह पृथिव्यैव च भूमेर्वतु पृथ्व्या। तस्मात् परः उत्कृष्टः परः अन्योपि अस्तीति। पादोस्य

विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवीति श्रुतेरित्यर्थः। सं एतावती महिना एतावती भू वंवो

अंतर्वामित्वापि कार्यमहिना महिम्ना सामर्थ्येन संबभूव परो दिवा परो एना संभूता अनादिसा

त्यासमिसाश्रयः ॥ ननु विघ्नावर्जकमेतत्पातभावात्तत्र शक्तस्मात् रुद्रादिपदानां अर्थसंभ
४ वेलक्षणापत्त्यपोगेन नभवदभिमतार्थप्रतिपादनेन विघ्नोद्धारः ॥ नच अहंरा ध्रीमादिस्वा।
लिंगाद्यैनेन शक्तिपरत्वावसायात् तादृशं ग्राहकत्वेन तादृशार्थप्रतिपादनमितिवाच्यं।
स्वाहेहेरूभिरिस्लैर्वा गांभद्रणीरात्रस्कृतिः नैरुभं हितीपाजगतीत्वेनाजनोदयतीत्या
भिधानात्तस्यसर्वैनयौगिकत्वेनरूपादिस्वरूपैर्निवास्ये सेशक्तैर्नैव पोग्यत्वाच्च स्त्रीलिं
गं तु स्वालक्षण्यमभिप्रायेणनिर्दिश्यमातिनाकिं चिद्दूषणमितिनैवं वादस्तुपतिपदिक्त
हेरूदेभिरिसादिसार्धेस्कृभकमोपसंहारे कामोपानिः कमलोचनत्पालिरितिसुंदरी
तापिनुक्रमेत्तदर्शनेन भागुक्त सार्धमं तस्या पमेवार्थः । संपद्यते इति निष्क्रित्वात्।
नचवार्तिकममवस्थाभिर्ति पुरस्तादत्तोनः पुरमभितुराहेत्युक्तप्रिके तिभगोऽकर
पि पादैकत्वात्यागात्वकोपुरुकेनासास्यापावसंभवनात्प्रमिगात्वात्मस्तविशेषे सुदैवना

ते

८